

זיכרונות מפוניביז' – – 11.6.1970

הרב יוסף שלמה כהנמן זצ"ל

"פוניביז' – לומדים ב"חדר

את ליל אמש בילינו בביתם של הליסונים – זלמן ונעמי, שהתיישבו כאן מלפני שנתיים. אנו רואים אותם לעתים נדירות מאוד על אף הידידות השוררת בינינו. הוזמנו אליהם בהזדמנות ביקורו כאן מדרום אפריקה של אחד מחברי הנעורים שלנו שמואל לייבוויץ ונתאספו בבית עוד חברי נעורים, שרגא זלק, אחד מחברי הטובים ביותר מן הימים ההם – ימי הישיבה, דוד גרבלינק, אחיו של זלמן אליעזר, שגם הוא השתקע כאן מזה שנה בערך עם אשתו וילדיו, היו גם ההורים של רעייתו ועוד איזה נשים אחדות.

שיחת הערב הייתה עירנו פוניביז' ורבנו, הגאון ר' יוסף שלמה כהנמן זצ"ל, שנפטר לפני מספר חודשים וכבר הופיע הספר הראשון מתוך ארבעת הספרים העומדים להופיע ולספר את דרך חייו ופעולותיו של הרב המנוח. כתב את הספר אחד הרב קול... סיפרתי להם שבדיוק אתמול בערב סיפרתי לבני, שכאשר היינו נערים ולמדנו בישיבה היינו עורכים תיקון ליל שבועות והיינו ערים וגם לומדים כל הלילה. ולפנות בוקר כאשר כל העיר הייתה עדיין שקועה בשינה – היינו יוצאים לרחובות העיר ופוצחים בשירה ותעלולים. והנה באורח בלתי צפוי נפגשנו כעת חלק מאתנו, כדי להעלות זיכרונות.

והנה החליטו הנוכחים שכל אחד יספר איזה סיפור שנחרט בזיכרוננו על גדולתו של הרבי המנוח.

פתח המארח זלמן וסיפר על ריב בין שתי נשים, שבעליית גג אחת היו מייבשות את הכביסה שלהן. היה זה חורף והכביסה הייתה קפואה, ובבוא העת עלתה אחת הנשים על עליית הגג ואספה את כל הכביסה לביתה, גם זו של שכנתה בטענה, שכל הכביסה היא שלה. אחרי דין ודברים חריף ביניהן החליטו ללכת לרב ולבקשו שיפסוק בדבר. הרב הקשיב לטענותיהן בקשב רב וציווה עליהן להביא את כל הכביסה לביתו, ושלח את הנשים לביתן. הרב פנה לאשתו ושאלה אם יש לה קצת כביסה מגוהצת משלה וכשענתה בחיוב ציווה עליה, לתמונה הרב, לערבב את כביסתה עם הכביסה של הנשים היריבות. לאחר שנעשה הדבר שלח הרב לקרוא לאחת הנשים ואמר לה, הנה ערימת הכביסה, תבחרי לך את אלו שלך. וזו החלה לקחת כל דבר לחוד בנותנה סימנים מובהקים מהיכן יש לה דברים אלו; סדין זה קיבלה במתנה ביום חתונתה, מפה זו קנתה במקום פלוני אלמוני בשנה זו וזו, וכך נתנה סימנים לכל דבר ונתברר שכל ערימת הכביסה הייתה שייכת לה.

הרב ציווה עליה להמתין בחדר השני וקרא לאישה השנייה ואמר לה אותו דבר, שתברור את כביסתה מתוך הערימה. וזו התחילה להתבונן בכל דבר לחוד ואמרה זה שייך לי – ונתנה סימנים, זה לא שלי וכו' ואת הדברים שלה שמה בערימה נפרדת. אז קרא הרב לרעייתו וביקשה שתברור את הכביסה שלה, כעת היו מונחות שלוש ערימות נפרדות. ואז קרא לאישה הראשונה ואמר: את ודאי יודעת שאסור לגנוב ואסור לחמוד ולקחת דברים מאחרים, את ודאי לא התכוונת לעשות מעשה רע, כנראה בגלל החורף, שהכביסה הייתה קפואה נדמה היה לך שהכול שלך כי היו דומים אחד לשני, וכעת אנא, תיקח כל אישה את הכביסה שלה ותלך בשלום לביתה!

פתח שרגא ואמר: בשנת 1939, בפרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר ליטא הופצה פליטים יהודים מפולין, הוקם כמובן ועד לעזרה ובאסיפת יהודי העיר דרש הרב, שכל אחד יתרום למען הפליטים את הדברים המיותרים שיש להם בביתם. מה זאת אומרת "מיותרים" – פירש הרב, נניח שחלילה תבוא עלינו צרה זו, גזירת רכוש וכל אחד יורשה לקחת רק מה שיכול לשאת על כתפו, כל החפצים האלו שהאדם מסוגל לשאת במו ידיו אלו נחוצים לו – כל השאר מיותר!

כעת הגיע תורי, אמרתי שאספר שני דברים ועוד דבר אוסיף במשפט אחד.

בשנת 1939 כאשר התנועה הרביזיוניסטית ארגנה וניהלה את העלייה הבלתי לגאלית ולדבר זה זקוקים היו כמובן לכספים רבים, בא פעם שליח התנועה לליטא גם לקבוע את המועמדים לעלייה וגם לאיסוף כספים. השליח הגיע גם לפוניביז' ובהזדמנות זו ביקר גם אצל הרב כהנמן וסיפר לו כי הנה עומדת אנייה מוכנה מלאת עולים באחד מנמלי רומניה (קונסטנצה), וחסר עוד סכום כסף הגון לתשלום לבעל האנייה והצוות, ואם דבר זה לא יוסדר תוך ימים ספורים – עלול העניין להיגמר באסון. הרב לא חשב הרבה, הוציא את פנקס הצ'קים שלו, חתם על צ'ק ונתנו לשליח. השליח והאנשים שהיו עימו (איני זוכר ברגע זה את שמותיהם) שבו משתאים מנדיבות לבו של הרב, כי בדרך כלל נהוג ומקובל, שרבנים, ובמיוחד הרב מפוניביז' יודע לאסוף ולקחת כסף מאחרים, אך לא לתרום כספים ועוד לצרכים של תנועות חילוניות. ועוד הם משתאים, אומר אחד מהם לרבי: "כבוד הרב שכחת לרשום את הסכום שאתה תורם". תלכו לכם לשלום וה' יצליח את דרככם, אמר הרב, "תרשמו את הסכום לפי ראות עיניכם!".

והסיפור השני שלי – שאולי יש בו משום זעזוע לשמוע דברים כאלה מפי רב!

כאשר הגענו לארץ הלכנו לראות את הרב ואת בנו אברהם, רציתי גם לספר לו על בתו אסתר, שאני אולי האחרון שראיתיה ויכול לספר עליה. היא למדה בוויילנה באוניברסיטה ובפרוץ המלחמה החליטה לחזור לבית אימא בפוניביז' ולפני צאתה לדרך נפרדנו. כמובן, שגורלה היה כגורל כל יהודי פוניביז'. לאחר שיחה ממושכת שאלתי את הרב: תגיד לי בבקשה רבי, אינני יודע את יום-תאריך חיסול יהודי פוניביז', הרי צריך אם כן לקבוע יום ליאר-צייט, לומר "קדיש" לזכרם, לזכר אבא והמשפחה, מהי עצתך בנידון?

"הם הקדושים האלה לא זקוקים ל'קדיש' שלנו, מה כבר יכולים אנו להוסיף לעילוי נשמות קדושות אלו?!". ובמילים אלו שלו נפרדנו. הייתי רואה אותו לעתים נדירות ותמיד היה מקדם את פני ונפרד בחיבוקים ובנשיקות. באחת הפגישות האחרונות אמר לי – למה אינך בא ומבקר אותנו, אנו כעת זקוקים לעזרתך! הכוונה הייתה למפעל ההנצחה שהקים לקהילות ולרבני ליטא בזיכרון מאיר – יותר נכון בקריית ישיבת פוניביז' בבני ברק.

וכעת, המשכתי ואמרתי, אגיד לכם את הדבר האחרון: איני יודע אם זכיתי להרבה דברים גדולים בחיי – אם בכלל, אך אני חושב לי לזכות גדולה את העובדה שנפל בחלקי להספיד את הרב כהנמן זצ"ל באסיפת יוצאי פוניביז' שנתקיימה זמן קצר אחרי פטירתו. בהתחלה סירבתי להיענות לבקשת מארגני האסיפה, כי חשבתי שאינני ראוי לכך, אך חזקה עלי בקשתם ונענית. אני חושב את הדבר לאחת הזכויות הגדולות בחיי.

כעת הגיע תורו של דוד גרבלינק, שסיפר הרבה סיפורים ומבניהם רק שניים נשתמרו בזיכרוני, כאופייניים לרב גדול זה: דוד עצמו בהיותו מפלוגיאן, עיירה בגבול גרמניה בלומדו בפוניביז' התגורר אצל משפחה ובה שתי בנות. והנה נודע לו שאחת היא שחפנית והחליט להחליף את מקום מגוריו, אך כדי לעזבם צריך היה לשלם להם חוב של עשרים ליט (הכסף הליטאי) והוא הלך לרב לתנות לפניו את מצוקתו, כי מאין ייקח סכום רציני כזה. והמצב היה אז קשה בישיבה מבחינה כספית (מתי לא!), והנה הוא נמצא בבית הרב, נפתחת הדלת ונכנס

שייע הקצב, שהישיבה חייבת לו חוב גדול של 600 ליט, והוא כולו מנופח ומרוגז ומוכן לדבר קשות לרב על כספו. והנה אך נכנס לחדר פנה אליו הרב בפנים מאירים ואומר לו, כי שייע, כאילו מן השמיים נשלח אליו ברגע זה, כמלאך מן השמיים לעזור לי, הנה יושב כאן דוד ולו בעיה קשה, ותאר לך שאין בידי לתת לו את העשרים ליט המסכנות. אתה ר' שייע בוודאי תרצה לעזור לו ברצון ובחפץ לב ולהלוות לי 20 ליט עבור דוד. הלוא כן?! והקצב הכניס את ידו לכיסו, הוציא עשרים ליט ונתן לרב ויצא מרוצה שנזדמנה לו מצווה כזאת בהיסח הדעת, כשהוא שוכח את מטרת בואו.

כאמור היה המצב הכספי של הישיבה בכי רע, הפסיקו את החשמל, את המים, ולא היה כבר מקום היכן לקחת בהקפה את מצרכי האוכל החיוניים ביותר. באמריקה היה אז המשבר הגדול בשוק המניות וכל עזרה הופסקה ולא באה משם. ואז החליט הרב כהנמן לגייס כספים בליטא עצמה, אך לא נוח היה לו לבקש מיהודי עירו, שבין כה היה מקבל מהם ודורש לכל הזדמנות.

הרב כהנמן הזמין את חותנו ר' לייבעלע רובין הגאון מווילקומיר ואת הרב מוורשבלוב בחשבו, שאם רבנים מן החוץ יהי הדוברים תהיינה התוצאות טובות יותר. נקראה אסיפת רבנים של יהודי העיר ושני הרבנים נאמו בפני הנאספים, והיה זה כישלון חרוץ. היה ברור לכל, שאף פרוטה לא תהיה מאסיפה זו, ואז כאילו ברחיפה עלה הרב כהנמן על הבמה ואמר: רבותי, איני מתכוון להלאות אתכם בדברים ארוכים, אך אומר רק זאת, שהמצב היום הוא כזה, שלא מדובר בפרוטות או בליטים בודדים, המדובר הוא בתרומות מחמישים ליט ומעלה, ואני אומר ומכריז בפניכם, שאני מתכוון להתהלך על פני המתים ולבקש תרומות – מי שלבו ינדבנו, ידע, שאני אמצא בבית ממחר בבוקר ולא אעזבנו משך שבוע ימים, ובימים אלה יכול כל אחד מכם לבוא אלי ולהביא את תרומתו.

ממחרת בבוקר החלו זורמים אנשים לבית הרב ומשך השבוע שקבע לעצמו חיסל את המשבר. כן, את דבריו התחיל ואמר כי מארה"ב עדיין שולחים קצת כסף לישיבות טלז' וסלובודקה, אך לפוניביז' הפסיקו בטענה, שהרב מפוניביז' כבר יסתדר בעצמו איך שהוא, ועל כן הוא פונה וכו'.

שמואל לייבוביץ מספר גם הוא את סיפורו: בעיירה בדרום אפריקה נמצא היהודי שמפיו שמע את הדבר, כי בהיותו ילד קטן ולמד בישיבה "אכל ימים", כפי הנהוג, ואת יום השבת אכל אצל הרב כהנמן, שרק זמן קצר לפני כן התחתן והנה בליל שבת אחד השגיח הרב כי הילד עצוב, כנראה שהתגעגע לביתו שבעיירה אחרת וכל הדיבורים לא עזרו לשמח את לבו, ואז התיישב הרב על יד הילד על הספה ואמר – בוא נשחק בדחיפות – נדחוף אחד את השני ונראה מי חזק יותר – וכך נמשך המשחק כחצי שעה עד שהילד החל לשמוח ולצחוק וחזק לעצמו!

והנה פתח אליעזר ליסין וסיפר אף הוא את סיפורו, שלמעשה התייחס יותר אלי מאשר לרב כהנמן המנוח. היינו אז קבוצה קטנה שהחלטנו לנהל חרם נגד סחורות גרמניות, נגד אלו שסחרו עם גרמניה ואת זה עשינו ע"י מריחת סיסמאות או צלבי קרס על דלתות החנויות שסחרו עם גרמניה, על המדרכות ועל קירות הבתים, וכמובן שעשינו את עבודתנו בלילות ובמחשורת, שאף חברינו בבית"ר לא ידעו על כך.

והנה יום אחד קרא הרב כהנמן לאסיפה רבתי, היה זה באמצע השבוע, בבית המדרש הגדול, ואנו החלטנו לנצל אסיפה גדולה זו ולהפיץ כרוזים נגד גרמניה. התוכנית הייתה, שאחד מאתנו יתחפש לאישה ומעזרת הנשים יזרוק את הכרוזים למטה מעל ראשי הנאספים. החלטנו להפיל גורל בין שלושתנו, חנוך גלץ ז"ל, אליעזר ליסין ואני. בנו של בעל המאפייה סגל היה בעצה עימנו, הם גרו ממול בית המדרש. הפור נפל עלי, שאני צריך להיות האישה ולבצע את הפעולה. ואכן, בביתו של סגל התחפשתי בבגדי אישה, שמלה, נעלים ומטפחת גדולה על פני

וראשי ועמדי מאות כרוזים שהכינונו מראש. עליתי לעזרת הנשים שהייתה אף היא מלאה מפה-אל-פה כמו למטה בבית המדרש שהיה אף מלא וגדוש מכל יהודי הקהילה. ואני נדחף לאט לאט כדי להגיע לחלונות הנשקפים למטה מעל עזרת הנשים כלפי פנים בית המדרש, ולבי הולם כבפטישים. אך צריך להתחזק ובקושי רב הצלחתי להגיע למקום ממנו אוכל לזרוק את הכרוזים.

הרב באמצע נאומו ודבריו חוצבים להבות אש והקהל דרוך וקשוב ולפתע – הוצאתי את כרוזי ממחבואם, הוצאתי את ידי דרך פתח החלון ובתנופה חזקה זרקתי את הכרוזים לכל עבר.

קמה מהומה נוראה, הרב הפסיק בנאומו, ואני נדחק במהירות בין גושי הנשים הנתונות בהיסטריה, בבכי וצווחות ומפוחדות עד עומק נשמתן, ועד אשר החלו להבין מה קרה כאן, כבר הייתי במקום המפגש, זרקתי מעלי את בגדי הנשים והלכנו לבית המדרש לראות ולשמוע ולשאול את אשר קרה כשהקהל עדיין גועש ורועש...

למחרת הייתה זו שיחת היום ואף העיתונות הליטאית כתבה על כך. המשטרה החלה לחפש אחרי הקבוצה המחתרתית, כי אז התנהל פלירט בין ממשלת ליטא לגרמניה, אך דבר זה לא הרתיע אותנו מלהמשיך בפעולותינו, עד שנתפרדה החבילה – אלו נסעו לאפריקה ומאורעות הימים החלו להתגלגל במהירות מסחררת עד לבוא הרוסים. וכך נסתיימה הפעילות המחתרתית הראשונה שלי, הפעילות הממשית, כי עוד לפני כן, בהיותי בישיבה – עצם היותי חבר בית"ר הייתה פעולה מחתרתית כשלעצמה, שעלולה הייתה להביא להוצאתי מן הישיבה בה למדתי וכל פעילות ציונית הייתה אסורה בה. ומאז, נמשכה הפעילות המחתרתית על ביטוייה השונים בימי הרוסים, הגרמנים, בדרכי הבריחה ובארץ עד להקמת המדינה, וכמובן, שאין אני מצטער או מתחרט על דרכי זו משך שנות החיים היפות ביותר...

היה זה ערב מאוד מעניין אצל הליסונים, ערב יוצא דופן, כל כך שונה מן המסיבות השגרתיות ומן הפרצופים הרגילים שאנו רואים אותם ונפגשים בהם בכל הזדמנות. נמצאנו בעולם אחר ואך כי היו אלא זיכרונות מן העבר הרחוק הייתה בהן משב רוח רעננה, רעננות הנעורים שעברנו יחד לפני כה הרבה שנים. אפילו חיה'לה, שהיא רחוקה מהעולם התורני "הישיבתי" ומן ההווי הזה, ואשר היססה מאוד וכמעט ולא הצטרפה אלי לביקור זה – גם היא נהנתה מאוד מן הערב הזה ומסיפורי המעשיות ומן האווירה הכללית הביתית-לבבית-ידידותית ששררה בבית.

אכן, כמה זה טוב להחליף לפעמים לא רק אוויר אלא גם אווירה. ובפרט שדבר זה בא בהיסח הדעת בלי תכנון מוקדם. ערב נעים ומעניין ומאלף!